

Соціальні умови функціонування особистих селянських господарств

Шматковська Т. О.

У процесі здійснення аграрної реформи, запровадження приватної власності на землю, розширення площ землекористування громадян, лібералізації господарської діяльності відбулися значні зміни в соціально-економічних умовах функціонування та розвитку особистих господарств населення, які на сьогодні є одним із найбільш стабільних секторів економіки у сільському господарстві України¹.

В нових умовах господарювання діяльність особистих селянських господарств стала предметом наукового пошуку багатьох дослідників. Зокрема, соціально-економічним аспектам, змісту та характеру, доходності праці в особистих селянських господарствах значна увага приділяється в роботах Ю. Акчуріної, О. Біттера, П. Гарасима, Й. Гнатишин, О. Кільницької, Д. Крисанова, М. Маліка, С. Свинтуса, О. Онищенко, О. Попової, К. Прокопенко, О. Чаянова² та інших. Вважаємо, що із становленням трансформаційної економіки і розвинутих ринкових відносин соціальні умови функціонування та розвитку підприємницьких формувань (в тому числі особистих селянських форм господарювання) повинні розглядатися в системі координат, що враховує нові якісні чинники економічного зростання.

Проте в нинішніх наукових доробках недостатньо, на наш погляд, висвітлюється проблематика соціальних умов функціонування та розвитку

---

¹ Комліченко О. О. Удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування особистих господарств населення: Автореферат дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02 / Миколаївський державний аграрний університет. – Миколаїв, 2003. – С. 1.

² Акчуріна Ю. М. Ефективність функціонування особистих селянських господарств в ринкових умовах: Автореферат дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02 / Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва. – Харків, 2006. – 20 с.; Гарасим П. М., Біттер О. А., Гнатишин Й. П. Сільські домогосподарства: доходи і видатки. – Львів: НВФ „Українські технології”, 2004. – 172 с.; Онищенко О. Особисті селянські господарства у пореформеному розвитку аграрного сектора // Економіка України. – 2003. - № 6 (499). – С. 57-69; Попова О. Л. Зайнятість в особистому сільському господарстві // Формування і реструктуризація аграрного ресурсного потенціалу України: Зб. наук. праць / НАН України; Інститут економіки; Редкол.: А. Е. Юзефович (відп. ред.) та ін. – К., 1998. – С. 89-97; Крисанов Д. Ф., Прокопенко К. О. Самозайнятість сільського населення в ринкових умовах: масштаби, структуризація, перспективи // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2007. - №1. – С. 168-176.

особистих господарств. Поза увагою залишається досить важливий напрям дослідження, що має, на нашу думку, значну аналітичну цінність. Йдеться про оцінку динаміки зміни вартісних показників мінімального та раціонального продовольчих кошків, їх кількості, яку сільське населення в змозі придбати за середньодушові середньомісячні грошові витрати на означені цілі, та значення в цьому процесі функціонування особистих селянських господарств (ОСГ).

Необхідність поглибленого дослідження окресленої проблематики та обґрунтування пропозицій щодо подальшого розвитку особистих селянських форм господарювання за умов підвищення ефективності їх функціонування й визначає актуальність, зміст та мету публікації.

Вважаємо, що проведене нами співставлення вартісної оцінки мінімального (МПК) та раціонального продовольчих кошків (РПК) у поточних цінах із витратами, понесеними на придбання продуктів харчування в динаміці, надає можливість окреслити певні аспекти соціальних умов функціонування та з'ясувати значення ОСГ у забезпеченні сільського населення продовольчими товарами.

Варто зазначити, що статистика домогосподарств містить дані на основі яких можна отримати інформацію про щорічні грошові витрати сільського населення на придбання відповідних груп продовольчих товарів. Розділивши величину таких витрат на обсяги придбання цих товарів у натурі, можна було б визначити середні ціни на них. Однак інформація щодо обсягів купівлі продуктів харчування, що необхідна для розрахунків – відсутня. Разом з тим, наявні дані про обсяги споживання продовольчих товарів за виділеними групами у натуральній величині, та щодо питомої ваги у такому споживанні продукції, отриманої шляхом самозаготівлі з особистого господарства. Це дозволяє розрахувати обсяги купівлі відповідних груп продовольчих товарів, що робить можливим подальший розрахунок середніх цін на їх придбання. При цьому, обрана методика дослідження дозволяє забезпечити повне нівелювання відмінностей у темпах зростання цін на продовольчі товари.

Зауважимо, що продуктивні набори для МПК та РПК в натуральному вираженні визначено за офіційно встановленими обсягами, що розраховані на підтримання нормальної життєдіяльності в умовах стабільного розвитку суспільства. В результаті проведених розрахунків встановлено, що вартість МПК для сільського населення Волинської області в 2005р. становила 168,92 грн. щомісячно, а РПК – 245,15 грн. в місяць, що перевищує вартість мінімального кошика на 45,1%¹.

Результати співставлення величини грошових доходів населення та вартості РПК (МПК) свідчать про досить низький рівень платоспроможності сільського населення Волинської області щодо придбання продовольчих товарів. Так, у 2000р. за один середньомісячний середньодушовий грошовий дохід сільське населення спроможне було придбати 0,60 раціонального продовольчого кошика і – 0,86 мінімального (таблиця 1). Таким чином, навіть витративши всі наявні грошові надходження на харчування, сільське населення без функціонування особистого господарства не спроможне було забезпечити повноцінного харчового раціону. За 2000-2005рр. означені показники зросли відповідно в 2,19 та 2,23 рази, тобто до 1,31 РПК та 1,91 МПК. Зауважимо, що лише починаючи із 2004р. сільське населення Волинської області, витративши всі грошові доходи змогло б придбати повний РПК.

Важливі наукові висновки отримано в результаті дослідження динаміки вартості РПК та МПК, що припадає на один відсоток питомої ваги грошових витрат на придбання продовольчих товарів у структурі загальних грошових витрат. Так, за результатами дослідження встановлено, що на суму витрат, що здійснювались з метою придбання продовольства, сільське населення Волинської області у 2000р. змогло забезпечити собі лише 22,2% вартості раціонального продовольчого кошика та 31,6% - мінімального. Тобто, у 2000р. 77,8% вартості РПК та 68,4% вартості МПК сільського населення Волинської області складали

---

¹ Тут і в подальшому розрахунки проведені за: Витрати і ресурси домогосподарств України у 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005 роках (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Частина II. Автономна республіка Крим, області, міста Київ та Севастополь. Волинська область. Статистичний бюлетень. / Відп. за вип. Осипова І. І. – Київ: Державний комітет статистики України, 2001-2006 роки.

продукти харчування, отримані в результаті діяльності особистого господарства. Таким чином, за умови відсутності селянського господарства, переважна більшість сільських домогосподарств отримувала б харчовий раціон, що не в змозі забезпечити навіть мінімальних фізіологічних потреб, достатнього відтворення працездатності та репродуктивних можливостей особи.

Варто зазначити, що за досліджуваний період окреслена ситуація дещо покращилась. Зокрема, у 2005р. грошові витрати на харчування сільського населення Волинської області забезпечували 49,6% вартості РПК, що на 27,4 відсоткових пункти (в. п.) більше ніж в 2000р. та 72,0% - МПК, що на 40,4 в. п. більше ніж на початок досліджуваного періоду.

1. Співвідношення грошових витрат сільського населення Волинської області на придбання продуктів харчування та вартості продовольчого кошика у 2000-2005рр.

Досліджувані показники	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2005р. до 2000р., разів
Середньодушові грошові доходи в місяць, грн.	67,14	99,12	115,09	125,99	181,80	321,94	4,80
Середньодушові грошові витрати на харчування в місяць, грн.	24,84	28,62	35,90	44,30	80,48	121,68	4,90
Вартість РПК, грн.	111,81	126,84	132,07	143,30	176,02	245,15	2,19
Вартість МПК, грн.	78,50	87,51	91,50	100,76	123,97	168,92	2,15
Співвідношення грошових витрат на придбання продуктів харчування та вартості РПК, %	22,2	22,6	27,2	30,9	45,7	49,6	2,23
Кількість РПК, що можна придбати за середньомісячний середньодушовий грошовий дохід, од.	0,60	0,78	0,87	0,88	1,03	1,31	2,19
Кількість МПК, що можна придбати за середньомісячний середньодушовий грошовий дохід, од.	0,86	1,13	1,26	1,25	1,47	1,91	2,23

Виявлено, що темпи зростання кількості раціональних та мінімальних продовольчих кошиків, що можна придбати за середньомісячний середньодушовий грошовий дохід, нижчі за темпи зростання середньомісячних середньодушових грошових витрат на харчування (таблиця 1). Отримані результати надають підстави стверджувати про можливість припущення

випереджаючого зростання вартості вмісту продовольчих кошків у порівнянні із середніми темпами зростання цін на продовольчі товари.

Встановлено, що основним чинником диференціації витрат на продовольчі товари у сільській місцевості виступає розмір та масштабність особистого господарства. За результатами аналізу питомої ваги продуктів харчування, що вироблені в ОСГ з метою внутрішнього споживання, можна констатувати практичну відсутність у Волинській області на початок досліджуваного періоду сільського ринку картоплі, яєць, фруктів, ягід, горіхів і винограду та цілого спектру інших продовольчих товарів.

2. Питома вага спожитих сільським населенням Волинської області продуктів харчування, що отримані шляхом самозаготівлі з ОСГ, 2000-2005рр., %

Види продуктів харчування	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2005р. до 2000р., (+,-)
М'ясо і м'ясопродукти	87,7	87,6	79,2	76,8	56,8	54,4	-33,3
Молоко і молокопродукти	90,5	87,6	92,2	87,4	70,0	65,6	-24,9
Яйця, штук	96,4	97,8	96,4	95,8	82,1	84,9	-11,5
Картопля	97,1	98,9	97,8	99,1	98,3	100,0	2,9
Овочі та баштанні	90,1	88,6	85,7	87,6	78,9	65,4	-24,7
Хліб і хлібні продукти	53,6	57,8	53,9	42,4	25,5	26,9	-26,7
Риба і рибопродукти	28,8	9,4	2,1	14,2	4,4	2,1	-26,7
Цукор	21,9	26,9	33,0	24,0	12,6	15,0	-6,9
Олія та інші рослинні жири	0,3	-	-	-	-	-	-0,3
Фрукти, ягоди, горіхи та виноград	94,4	91,9	88,1	82,9	73,8	60,0	-34,4

Проте в умовах зростання реальних грошових доходів сільського населення зникає необхідність функціонування селянських господарств з ціллю лише самозаготівлі продуктів харчування. Зокрема, у Волинській області протягом 2000-2005рр. знизилась питома вага споживання сільським населенням отриманих шляхом самозаготівлі із ОСГ фруктів, ягід, горіхів та винограду – на 34,4 в. п., м'яса і м'ясопродуктів – на 33,3 в. п., хліба, хлібопродуктів, риби і рибопродуктів – на 26,7 в. п. тощо (таблиця 2). В результаті означених трансформацій у 2005р. лише 28,0% вартісної оцінки мінімального харчового раціону сільського населення Волинської області, що на 40,4 в. п. менше ніж у 2000р., формувалося в порядку самозаготівель.

Таким чином, в сільських поселеннях фундаментальне значення у формуванні матеріального добробуту, в тому числі харчового раціону, належить селянському господарству, проте в сучасних умовах зростання реальних (дефлятованих) грошових надходжень сільського населення стало можливим, на нашу думку, об'єктивно визначити засади підвищення товарності та ефективного розвитку лівової частки таких господарств.

На основі узагальнення викладених вище положень можна стверджувати, що в умовах постійного зростання в селянських господарствах обсягів виробництва та скорочення питомої ваги продукції, що спрямовується на самозабезпечення, а також з врахуванням того, що інші форми господарювання (особливо суспільного сектору) в результаті трансформаційних процесів в аграрній сфері, стрімко втрачають свої лідируючі позиції на ринку сільськогосподарської продукції, існують реальні та об'єктивні можливості зростання товарності ОСГ. На нашу думку, для забезпечення цього процесу необхідно на засадах взаємовигідної співпраці розробити та налагодити дієвий механізм щодо функціонування тісних інтеграційних зв'язків господарств населення з іншими організаційно-правовими формами господарювання, сільськогосподарськими структурами, спроможними забезпечити подальший розвиток виробництва в особистих господарствах, їх матеріально-технічне обслуговування, сприяти заготівлі, зберіганню, переробці та збуту вирощеної продукції тощо.